

GENEL TÜRK TARİHİ

ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Cilt/Volume 6, Sayı/Issue 11, Ocak/January 2024, ss. 257-270.

Geliş Tarihi–Received Date: 07.09.2023 Kabul Tarihi–Accepted Date: 25.10.2023

ARAŞTIRMA MAKALESİ – RESEARCH ARTICLE

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOGMATİZM,
İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

 10.53718/gttad.1356681

 SYMBAT ESENKAN KYZY*

ÖZ

Sovyetler Birliği'nin sahneye çıkmasıyla birlikte Türkistan bölgesi Batı tarzı modernleşme seyrine girmiştir. Bolşeviklerin eliyle hayata geçirilen (hızlandırılmış tempoda) sanayileşme süreci, uzun yıllar boyunca bölgede varlığını koruyan geleneksel yaşam tarzını yerle bir etmiş ve yerlilerin dinî-kültürel pratiklerinin temelini sarsmıştır. Bunlar arasında kadın hakları ya da basit bir deyişle kadınların toplum içindeki yeri kuşkusuz en önemli reformlardan birini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Sovyet döneminde Türkistan kadın tarihinin Sovyet tarihyazıcılığı tarafından nasıl yansıtıldığı incelemeye tabi tutulmuştur. Araştırmanın sonucunda, Türkistan kadını konu alan Sovyet tarihyazıcılığının belirleyici özellikleri olarak (a) Marksist dogmatizm, (b) radikal ilerlemecilik ve (c) istatistiksel anlatı yapısı ortaya çıkarılmış ve makalede bu özelliklerin her birine detaylıca durulmuştur. Bunun dışında 1920'lerden 1980'lere uzanan süre içerisinde tarihi eserlerin üç döneme ayrılacağı ve onların birbirinden farkları tespit edilmiştir.

Sovyetler Birliği'nde *kadın meselesinin çözülüşü*, geniş çaplı bilimsel araştırmalara konu olmuş ve birçok bilimsel kitap ve makale yayınlanmıştır. Sovyet yazarlar kadın meselesi üzerine 1920'lerden beri yazmışlardır. 1975 yılında yayımlanan "Ekim Devrimi ve Özbekistan'da Kadın Sorununun Çözülüşü" adlı kapsamlı ve detaylı kitabında R. H. Aminova, Sovyetler Birliği'ndeki kadın tarihinin gelişimini üç genel döneme ayırır. 1920-1930'lara denk gelen ilk döneme ait yazarların literatüre katkısı, SSCB'nin erken yıllarındaki zorlu dönemlerde, Komünist Parti ve Sovyet Hükümeti'nin Türkistan kadınları arasında hayat geçirdiği politikaları yanında yerel kadınların karşılaştığı problemleri ilk gözden görmüş olmalarıyla çok önemli birincil kaynak oluştururlar. Bu yazarların çoğu profesyonel tarihçi olmasa da, alana katkısı bakımından paha biçilemez niteliktedir. Bu döneme ait eserler, 20. yüzyılın başlarında Türkistan'daki kadınların deneyimlediği değişiklikleri birinci elden anlatır ve cinsiyet politikalarının uygulanmasında ortaya çıkan karmaşıklıkları ve zorluklara ışık tutarlar.

1940-1950'leri kapsayan ikinci döneme gelindiğinde, Sovyetlerin kadın sorununu çözmedeki *başarıları* gündeme gelir ve sıkça Batılı kapitalist ülkelerle karşılaştırmalara yer verilir. 1950'lerden 1970'lere uzanan uzun süreyi oluşturan üçüncü dönem eserleri genellikle profesyonel tarihçi, etnograf, sosyolog ve filozofları içermektedir. Bu dönemde kadın tarihine odaklanan akademik literatür daha profesyonel nitelikte ortaya çıkmaya başlar. Ayrıca, diğer disiplinlerde de olduğu gibi, güçlü bir Marksist kuramsal temele dayandırıldığı görülebilir.

Sovyet tarih kitaplarında Bolşevikler, Türkistan kadınlarını nesiller boyu köleleştiren feodal ve kabile yapısını ortadan kaldıran ve tüm işçileri ve köylüleri sosyal ve ulusal sömürden kurtaran reformistler olarak tasvir edilmektedir. Kadın tarihini konu alan geniş Sovyet literatüründe eserlerin içeriği neyle doldurulsa doldurulsun, bu genel bilgi yapısını veya hipotezi yansıtmaktan başka bir şey yapmaz. Sovyet yazarların gözünde Sovyet kadınları dünyanın en mutlu kadınlarıdır. Sovyet çalışmalarında kadın konusunun ele alınışı, genellikle ideolojik bir bakış açısından etkilenmiştir. Bu nedenle, tarihsel gerçeklikle daha dengeli bir bakış açısı sunan farklı kaynakları ve çalışmaları incelemek önemlidir. Ancak bu şekilde Sovyet döneminin Türkistan kadınları üzerindeki politikalarını ve etkilerini daha kapsamlı bir şekilde anlayabiliriz.

* Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Bişkek/KIRGIZİSTAN, E-Posta: esenkanova1092@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-0577-9418.

Anahtar Kelimeler: Kadın Tarihi, Orta Asya, Türkistan, Sovyet Tarihyazıcılığı, Sovyet Kadın Politikaları.

**TURKESTAN WOMAN IN SOVIET HISTORIOGRAPHY: MARXIST DOGMATISM,
PROGRESSIVISM AND STATISTICAL NARRATIVE**

ABSTRACT

With the emergence of the Soviet Union, the Turkestan region embarked on a path of Western-style modernization. The accelerated industrialization process initiated by the Bolsheviks dismantled the traditional way of life that had persisted in the region for many years and undermined the religious and cultural practices of the locals. Among these changes, women's rights, or in simpler terms, the place of women in society, undoubtedly constituted one of the most significant reforms. This study examines how Soviet historiography reflects Turkestan women's history during the Soviet era. As a result of the research, the defining characteristics of Soviet historiography on Turkestan women can be summarized as (a) Marxist dogmatism, (b) radical progressivism, and (c) a statistical narrative structure. Each of these characteristics is discussed in detail in the article.

Soviet writers have been writing about the women's issue since the 1920s. In her comprehensive and detailed book "The October Revolution and the Resolution of the Women's Issue in Uzbekistan," published in 1975, R. H. Aminova divides the development of women's history in the Soviet Union into three general periods. The contribution of writers from the first period, corresponding to the 1920s-1930s, is essential as they were the first to examine the policies implemented by the Soviet Government among Turkestan women during the difficult early years of the USSR. Although most of these writers were not professional historians, their contribution to the field is invaluable. Their works provide firsthand accounts of the innovations faced by women in Turkestan in the early 20th century and shed light on the complexities and challenges that arose in the implementation of gender policies.

Moving on to the second period, covering the 1940s-1950s, Soviet achievements in solving the women's issue are highlighted, often in comparison to Western capitalist countries. The third period, spanning from the 1950s to the 1970s, sees more professional historians, ethnographers, sociologists, and philosophers focusing on women's history. During this time, academic literature on women's history begins to emerge with a more professional quality and is based on a strong Marxist theoretical foundation, as seen in other disciplines as well.

In Soviet history books, the Bolsheviks are portrayed as reformers who abolished the feudal and tribal structure that had enslaved Turkestan women for generations and liberated all workers and peasants from social and national exploitation. Regardless of the content of works in the extensive Soviet literature on women's history, they do not deviate from this general framework or hypothesis. In the eyes of Soviet authors, Soviet women are portrayed as the happiest women in the world. The treatment of the women's issue in Soviet studies has often been influenced by an ideological perspective. Therefore, it is important to examine different sources and studies that offer a more balanced perspective on historical reality. In this way, we can gain a more comprehensive understanding of the impact of the Soviet era on Turkestan women.

Keywords: Women's History, Central Asia, Turkestan, Soviet Historiography, Soviet's Women Politics.

GİRİŞ

1917 Ekim Devrimi, tarihteki ilk komünist devletin sahneye çıkışına imkân verdi. Devrimin hemen ardından Bolşevikler, uzun vadede güçlü ve yıkılmaz bir sosyalist rejim kurmak için ekonomik, siyasî ve toplumsal sorunların çözümüne girişmişti. Oluşum sürecinde olan Sovyet rejimi, proleter diktatörlüğü ve komuta ekonomisi üzerine kurulu, ateist, eşitlikçi ve laik bir devlet için dil, kültür ve gelenek farklılıklarına bakılmaksızın aynı değerleri paylaşacak bir Sovyet vatandaşı yaratmaya kalkışmıştı. Başka onlarca ve yüzlerce halkların yanı sıra Türkistan¹ halklarının da geleneksel yaşam tarzını kökten değiştirmesi gerekiyordu. Bu projeyi hayata geçirme işinde *kadınların kurtuluşu/emansipasyonu* gündemdeki baş meselelerden biriydi. Sovyetlerin bakışında kadınların kurtuluşu, onların dinî geleneklerden, kalıp yargılardan, eve/peçesine kapanmışlıktan ve özellikle erkek köleliğinden azat edilmesi aracılığıyla toplumsal üretime katılmasını ifade ediyordu.

Eleştirel tutum takıman çoğu Batılı tarihçiler, Sovyet rejiminin kadınları kendi çıkarlarında kullanmak için özgürleştirdiğini iddia etmekte acele ederler. Bu görüşe göre, devletin hayatta kalabilmesi için kadınların özgürleştirilmesi hayati öneme sahipti. Sovyetler Birliği kurulduğundan bugüne kadar durmadan yazılan *Sovyet tarihi* konulu eserler, bu basit gerçeği söylemek için mi var? Her tür siyasî oluşum gibi SSCB'nin de karmaşık, çelişkili ve çok yönlü bir 70 yıllık tarihi olduğu söylenemez mi? İşleri bir tek politik *kurnazlığa* bağlamak, işte bunları görememek anlamına gelir. Bundan dolayı, Sovyet rejimin sadece çıkarıcı/pragmatik değil aynı zamanda ideolojik/dogmatik gerekçelerle hareket ettiğini itiraf etmek gerekmektedir.

¹ Bugünkü Orta Asya'nın büyük kısmı için kullanılan tarihi bir terimdir.

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOGMATİZM, İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

1991 yılında SSCB'nin çöküşüyle birlikte Sovyet tarihyazıcılığının da sona erdiği bir yerde, Batıda SSCB incelemeleri tersine çok sayıda yeni araştırmalara konu olmaya başlamıştır. Batı tarihyazıcılığı adıyla bilinen çok geniş bir literatür kümesi, Sovyetlerin çöküşü ve yerel arşivlerin yabancı araştırmacılara açılmasıyla daha da genişlerken, SSCB bugün artık inceleyen bir taraf değil ama kendisi incelemelere konu olan bir taraf olarak kalmıştır. Bu hususun Sovyet tarihyazıcılığının aleyhine bir durum olduğu araştırmannın nesnelliği adına belirtilmelidir. Orta Asya² kadınlarına yönelik Sovyet politikaları, hem Batılı araştırmacılar hem de Sovyet ve Post-Sovyet araştırmacılar tarafından önemli sayıda kaleme alınsa da, çoğu durumda birbirlerini görmezden gelmiştir. Sonuçta, farklı tarih yazım gelenekleri ve ekolleri neredeyse örtüşmeden birbirine paralel olarak var olmuştur. Rusofobinin güç aldığı günümüz dünyasında da bu durumun büyük ölçüde hala var olduğu söylenebilir. Ne var ki, Sovyetler dâhil hiç bir sömürgecilik³ yekpare olmadığı ve bunun doğurduğu kültürel direnişin çok çeşitli faktörlerden dolayı toplumdan topluma değiştiğine işaret eden araştırmaların da varlığı son yıllarda görülmektedir.

Feminist hareketin tarihinde üç *dalga* olarak geçen tarihi aşamaların ilki 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başına denk gelir. Bu aşamada, kadınların yurttaşlık hakkı ve oy kullanma hakkı gibi cinsiyetler arasında yasal eşitliği sağlama mücadeleleri verilmiştir. Kadın meselesinin Sovyet “çözümü” de, söz konusu birinci feminizm dalgasına ait olup, ancak “burjuva” feminizmini kabul etmeyen Marksist teoriye dayanmaktaydı. Marksizm, kadının ancak yeni bir sosyalist sistemin kurulması yoluyla özgürleştirilebileceğine inandı, çünkü kadınları bağımlı hale düşüren ana neden özel mülkiyetti. Böylelikle, kadınların kurtuluş yolu onların sınıf mücadelesine katılımı olarak ilan edilmişti.

Türkiye’de Orta Asya Sovyet tarihine dair büyük ilginin olmasına rağmen, Bolşeviklerin Orta Asya kadın politikalarını inceleyen çok az akademisyen vardır. Özellikle Orta Asya’da uygulanan *özgürleştirici* politikaları Bolşeviklerin kendi gözüyle gösterecek Sovyet tarihyazıcılığı araştırması, kaçırılmış boşlukları doldurma açısından önemlidir. Bu nedenle bu çalışma, bölgedeki kadınların değişen yaşamını tarihsel bir Sovyet perspektifte ele alarak bu literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

1. Sovyet Tarihyazıcılığında Türkistan Kadını: Genel Çerçeve

SSCB’de “kadın meselesinin çözümü” çok sayıda bilimsel kitap ve makalelere konu olmuştur. Sovyet kadınının tarihine ayrıntılı bir şekilde değinen ilk çalışma olarak V. Bilşay’ın 1956 yılında yayınlanan *SSCB’de kadın meselesinin çözülüşü* başlıklı kitabı sayılabilir.⁴ Diğer yandan Sovyet yazarlar kadın meselesiyle 1920’lerden beri ilgilenmiş olup bu dönemden beri çok sayıda eserler yayınlanmıştır. 1920 ile 1970-80’lere kadar uzanan 50-60 yıllık süre, eserlerin kimler tarafından ve ne amaçla yazıldığına göre farklı dönemlere ayrılabilir. Kendisi Özbekistan kadınları tarihi konusunda çok kapsamlı ve detaylı bir eser veren R. H. Aminova, 1975 yılında yazdığı *Ekim Devrimi ve Özbekistan’da Kadın Meselesinin Çözülüşü*⁵ başlıklı kitabında Sovyetlerde kadın tarihi alanının gelişim seyrini üç genel döneme ayırmaktadır:

1. 1920-1930’lar
2. 1940-1950’ler
3. 1950-1970’ler

Bolşeviklerin kadın politikalarının hayata geçirildiği 1920 ile 1930’ların zor günlerinde, kadın hareketinin çoğunlukla kadınlardan oluşan aktivist üyeleri, Zhenotdel⁶ çalışanları ve başka devlet memurları tarafından ilk dönem eserler yazılmıştır. Bu yazarlar arasında A. Nukhrat, F. Nyurina, E. A. Ross, L. A. Otmar-Ştein ve S. T. Lyubimova gibi kadın hareketinin büyük isimleri yer almaktadır. Onların kaleme aldığı gazete ve dergi yazıları, broşürler ve küçük çaplı kitaplar, kadınları yeni hayat için mücadeleye davet eden aydınlatıcı propaganda araçlarıdır. Bu dönemde eser bırakmış olan yazarların büyük emeği, SSCB’nin en zor günlerine denk gelmesiyle, Komünist Partisi ile Sovyet Hükümetinin işçi kadınlara yönelik faaliyetlerini incelemede değer biçilemez birinci el kaynakları oluşturmaktadır. Diğer dönemdekilerden farklı olarak bu yazarların çoğu profesyonel tarihçi olmamakla birlikte, yapılan faaliyetleri, onları hayata geçirmedeki zorlukları ve Türkistan kadınlarının yüzyıl başındaki gerçek durumunu kendi gözleriyle görmeleri ve bilgileri aktarmalarıyla önem kazanmaktadır. Sovyet Türkistanı’nın ilk kadın okulları, kadın kooperatifleri, kulüpleri, okuma salonları, Kırmızı yurtları ve enstitüleri hakkında etnografik saha bilgileri bu döneme ait eserlerden edinilmek durumundadır. Örneğin, Antonina Nukhrat’ın *Doğu’da 8 Mart*⁷ (1928) başlıklı kitabı Özbekistan’da kadın meselesinin çözülüşü için yapılan ilk işler

² Sovyetler Birliği’nde Orta Asya denilen bölge, Özbekistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Tacikistan olmak üzere dört ülkeyi kastediyordu. Ancak günümüz Türkçesinde Kazakistan dâhil beş ülkeyi tanımlamak için kullanılır. Bu yüzden Orta Asya bölgesiyle bu makalede adı geçen bu beş cumhuriyet kastedilmiştir.

³ Sovyetler Birliği’nin bir imparatorluk olup olmadığı uzun dönemdir tartışma konusudur.

⁴ Petr Çirkov, *Reşeniye Jenskogo Voprosa v SSSR (1917-1937 gg)*. İzdatel’s tvo Mısl, Moskova 1978, s. 6.

⁵ Rahima Aminova, *Oktyabr’ i Reşeniye Jenskogo Voprosa v Uzbekistane*, İzdatel’stvo Fan, Taşkent 1975.

⁶ Sovyetler Birliği’nde 1919-1930 yılları arasında varlık gösteren ve kadın haklarını ilerletmeyi amaçlayan bir kurumdur. Adı “Kadınlar Bürosu” veya “Kadınlar Bölümü” anlamına gelir.

⁷ Antonina Nukhrat, *Vos’moye Marta na Vostoke*, Gosudarstvennoye İzdatel’s tvo, Moskova 1928.

hakkında yerinden ve ilk kaynaktan zengin materyaller sunarken, 1929 yılına ait *Gezer-Yurtlar. Kadınların Kırmızı Yurtları Hakkında*⁸ adlı bir diğer eseri de Kazakistan'ın bozkırlarında faaliyet gösteren Kırmızı yurtlardan bahseder.

Sovyet kadın tarihi literatüründe ikinci dönem 1930'ların sonu ile 1950'lerin ortalarına denk gelmektedir. Bu döneme ait eserler kadın meselesine sosyalizmin inşası çerçevesinde yaklaşmaktadır. Kitapların birçoğu Ekim Devrimi'nin yirminci veya otuzuncu yıldönümü gibi önemli tarihlere özel olarak hazırlanmışlardır. Bir önceki dönemden farkı, burada Sovyetlerin kadın meselesini çözmedeki *başarıları* öz konusudur⁹ ve Batı'nın kapitalist ülkeleriyle karşılaştırmalar yürütülmektedir. Belirtilmesi gereken en önemli nokta, eserlerin büyük çoğunluğunun popüler literatür olarak genel kitle için yazılmış olması ve böylelikle (Sovyet Marksizmi tarzında) kuramsal genelleştirmelerden ve tarihsel analizlerden yoksunluğudur.

Kadın tarihi literatüründe genellikle 1960 ile 1970'lere denk gelen üçüncü dönemin başlangıcının kesin tarihi bile bellidir: Kruşçev'in kadınların siyasete aktif katılımının önemini vurguladığı 1956 yılındaki Sovyetler Birliği Komünist Partisi 20. Kongresi¹⁰, Sovyetler'deki kadın tarihinin bilimsel açıdan ilgi görmeye başladığı bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde yazarlar artık profesyonel tarihçi, etnograf, sosyolog ve felsefecilerden oluşmakta, tez çalışmaları savunulmakta ve böylelikle kadın tarihi adı altında akademik bir literatür doğmaktadır. Eserler tarihe bakışları ve sahadaki olayları Marksist-Leninist kurama dayamaları veya başka bir deyişle Sovyetlere göre *bilimsel* olmaları ile eski yazılardan keskin farklılaşmaktadır. Bu dönemde Türkistan kadın tarihinin artık hem Türkistan yerlisi hem de kadın tarihçiler tarafından yazıldığını görmekteyiz. Bunlar arasında J. S. Tatıbekova,¹¹ B. P. Palvanova, R. H. Aminova, G. Nurbekova, H. S. Şukurova, L. İ. Şahsuvarova, Ş. Abubakirova, R. N. Babajanova gibi akademik çevrelerde isim yapmış yazarlar yer almaktadır. Bunların kaleminden çıkma eserler bir açıdan ikinci el kaynaklarını oluştursa da, diğer açıdan Sovyetlerin *resmî tarihini* yansıtması bakımından önemi büyüktür.

1940 ve 50'ler boyunca kaleme alınan eserler konuya kapsamlı yaklaşıma çalışsa da, Sovyetlerin ilk yıllarında kadınlar (özellikle Türkistan kadınları) arasında yürütülen faaliyetler ve kadınlarla çalışmanın özel şartları üzerinde ayrıntılı bir şekilde duramamışlardır.¹² Bir anlamda bu eserlerin konuyu her taraftan kapsayıcı bir nitelikte çalışmadıklarını söyleyebiliriz. Bu eksik 1960 ve özellikle 1970'lerde Sovyetlerde kadın tarihinin popülerleşmesi ve en önemlisi resmî politikanın kendisi tarafından pekiştirilmesiyle giderilmiştir denilebilir. Böyle olmasına karşın, kadın tarihini bir modernleşme tarihi biçiminde ele alma yaklaşımına 1940-1950 kitaplarında daha az sayılarda da olsa başvurulmaktadır.¹³ Bu da onları, üçüncü dönem eserlerinin *sosyalist yarışı* konu alan mekanik ya da gelişmeci tarih anlatımına yaklaştıran bir niteliktir.¹⁴

Üçüncü dönem eserleri Türkistan kadınlarının tarihi dönüşümü, daha doğrusu yeni *Sovyet insanının* yaratılmasını detaylıca konu alırlar. İkinci ve üçüncü döneme ait eserlerin konuya ilintili ayrıntılandırılmasındaki farkları onların çaplarından bile belli olmaktadır: Türkistan kadınlarını çalışan ikinci dönem kitaplar çoğunlukla minik iken, üçüncü dönemdekiler daha büyük ve daha kalın olmalarıyla dikkat çekmektedir. Üçüncü dönem tarihyazıcılığının ilk kayda değer yazılarından biri olarak Bibi Palvanova'nın 1961'de yayınlanan *Doçeri Sovetskogo Vostoka* (Sovyet Doğu'sunun Kızları) başlıklı kitabını sayabiliriz.¹⁵

2. Sovyet Tarihyazıcılığının Aşırı Kuramsallığı ya da Dogmatizmi

Sovyetlerin Türkistan'daki ulus politikaları ve bununla birlikte daha özel bir konu olarak kadın politikaları, hem SSCB'li ve hem de çok sayıda Batılı tarihçi, sosyolog, siyaset bilimci ve iktisatçı yazarların ilgisini çekmektedir. Sovyet araştırmacılar, SSCB'nin Orta Asya'daki ulus politikalarının amaçları, pratikleri ve başarılarına sayısız makale ve kitaplarda değinmişlerdir. Genellikle olumlu değerlendirmelerden oluşan bu eserlerde yazarlar, bölgede var olan ulusal sorunların *ulusların kendi kaderini tayin hakkı, ulusların eşitliği ve proleter uluslararasılık* gibi Marksist-Leninist ilkeler aracılığıyla çözüme kavuştuğuna vurgu yapmışlardır. Bunlar, Sovyet yazarlara göre, feodalizm ya da yarı-feodalizmden kapitalizmi atlayarak sosyalizme geçme yoluyla bir yandan Orta Asya halklarının ulusal kültürlerini ve eğitim sistemlerini geliştirmeleri ve diğer yandan ekonomilerini modernleştirmeleriyle mümkün olmuştur.¹⁶ Sovyet yazarların görüşünde, Rus halkının da olduğu

⁸ Antonina Nukhrat, *Yurtı Koçevki: K Rabote Jenskikh Krasnih Yurt*, Tsentrizdat, Moskova 1929.

⁹ Aminova, *Oktyabr' i Reşeniye ...*, s. 20.

¹⁰ Aminova, *Oktyabr' i Reşeniye ...*, s. 20.

¹¹ Janetta Tatıbekova 1956 yılında "Kırgız kadınının kurtuluşu/emansipasyonu" konusunda Kandidat (Sovyetler Birliği yıllarında ve bugün Sovyet sonrası ve bazı Doğu Avrupa ülkelerinde kullanılan akademik bir ünvan. Doktor (PhD) ünvanına eşdeğer olduğu kabul edilmektedir) tezini savunmuştur. Bibi Palvanova, *Doçeri Sovetskogo Vostoka*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1961, s. 153.

¹² Çirkov, *age*, s. 6.

¹³ Hادیyahon Yakubova, *Jenşçına Sovetskogo Uzbekistana*, Obyedinyonnoye İzdatel'stvo Pravda Vostoka i Kızıl Uzbekistan, Taşkent 1947, s. 39.

¹⁴ Serafima Lyubimova, *SSSR. Soyuz Natsional'nostey*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1930, s. 57.

¹⁵ Çirkov, *age*, s.7.

¹⁶ Grigol Ubrıa, *Soviet Nation-Building in Central Asia: The Making of the Kazakh and Uzbek Nations*, Routledge, New York 2016, s. 1.

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOGMATİZM, İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

gibi Orta Asya halklarının kaderinde Ekim Devrimi büyük bir dönüm noktasını temsil etmektedir. Ancak Ekim Devrimi'nin zafere ulaşmasıyla Özbek, Tacik, Kırgız, Kazak, Türkmen ve Karakalpak toplulukları için gelişmenin ve değişimin yolu açılmış olmaktadır. Komünist Partisi'nin *doğru* ulusal politikalarının sonucunda Orta Asya halkları geri kalmışlıktan gelişmeye ve feodalizmden sosyalizme sıçrama gerçekleştirmiş olmaktadır.¹⁷

Sovyet tarihyazıcılığı başka konularda da olduğu gibi kadın tarihinde aşırı kuramsaldır. Kuramı ise şudur: Kadınların eşitsiz ve erkeklerle bağımlı durumu özel mülkiyetin ortaya çıkışından beri asırlardır süren bir gerçektir. Bu durumu kapitalist düzen de çözememiştir, hatta çözmeye niyetinde bile olmamış, kendisi kadınların ucuz emeğini kullanarak onları sömürmüştür. Sadece sosyalist Ekim Devrimi kadınların ve özellikle Türkistan kadınlarının gerçek özgürleşmesinin yolunu açmıştır. Kadınları cahillik, haksızlık, kültürsüzlük, geri kalmışlık ve en önemlisi beşikten mezara erkeklere topyekün bağımlılık halinden; bilgi-bilim, hak, kültür ve gelişmiş bir hayat tarzına taşımıştır. Sovyet iktidarı Türkistan kadınlarını kölelik halinden azat etmiş, asırlardır kadınlar üzerinde ezici güç olagelen feodal ve kabile sistemini yok etmiş ve Sovyetler altındaki tüm halkları sosyal ve ulusal sömürden kurtarmıştır. Yukarıda sözü geçen tüm dönemlere ait Sovyet kitaplarının içeriği neyle doldurulsun genel hipotezi her zaman bu basit bilgi yapısını yansıtmaktan başka bir şey yapmamaktadır.¹⁸

Sovyet yazarlar Marx, Engels ve Lenin'in küresel boyutta kadın meselesini çözmenin bilimsel teorisini geliştirdiklerine inanırlar. Onlara göre, dünyanın kapitalist ülkeleri kendilerinde kadınların eşitsiz durumuna son vermeyi isterlerse, Sovyetlerin tecrübesinden ilham almak ve adımlarını takip etmek durumundadırlar. Ama ne var ki, bunu başarmaları mümkün değildir. Çünkü kadın meselesinin SSCB'deki *başarılı* bir şekilde çözülüşü,¹⁹ yani kadınların sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel hayata aktif bir şekilde katılması ve onların aile içindeki yerinin *yükselmesi*, sosyalizmin kapitalizme üstünlüğünün inandırıcı kanıtı olmaktadır.²⁰ Böylece, bu görüşe göre kadın meselesini çözebilmek için ancak sosyalist toplum yapısına geçmek gerekecektir. Bolşeviklerin aşırı kuramsallığını, sadedilliğini veya başka bir deyişle dünyadaki tarihi gelişmeleri tek tip düşünme eğilimlerini, Ekim Devrimi yıllarında Rusya'yı ziyaret eden İngiliz yazar Herbert Wells çok net bir şekilde betimlemektedir:

"Onların düşüncelerinin aşırı basitliği bana sürekli iletikleri bir tane sorudan belli oluyordu: "İngiltere'de ne zaman sosyalist devrim olacak?" Bu soruyu bana Lenin başta olmak üzere Zenoviyev, Zorin ve daha çok başkaları sordu... Zenoviyev ile buluşmamda, "İrlanda'da şu an iç savaş var; taraflardan hangisini proleterden sayarsınız?" diye sordu. Bir müddet bu konunun üzerinde durduk ve Zenoviyev ısrarla olayları "sınıf savaşı" formülüne sokmaya çalışıyordu. Konuda anlaşılmayınca biz sonra Asya'ya döndük ve orada da proleter sınıflar aradık."²¹

"Öyle kalın kafalı Bolşevikler var ki, okulda kimya dersini ancak "proleter kimyası" ile anlatacaklarını savunurlar. Gorky ile birlikte olduğum sıralarda onun, devrim literatüründen²² başkasını faydasız gören bazı aşırı bürokratlarla tartıştığımı gördüm."²³

Wells, aşırıyıcılardan farklı gördüğü ve liberal veya serbest kafalı dediği yapıcı ve yaratıcı insanlara Lenin, Troçki, Lunaçarski ve Rıkov gibi isimleri örnek göstermiştir.

Kadın tarihine geri dönersek, Bolşevikler, ancak ve ancak Sovyetler Birliği'nin kadınların erkeklerle tamamen eşitliğini tanıdığını ve ancak sosyalist yapının kadınları asırların esaretinden kurtarabileceğini düşünürler.²⁴ Bu yüzden, Lenin *hiçbir devlet ve hiçbir Batı demokrasisi, Sovyet hükümetinin ilk aylarda kadınlar için yaptığının yarısını bile yapmamıştır*²⁵ sözlerini daha çok yerde tekrarlayacağı²⁶ gibi, bu sözler çok sayıda

¹⁷ Soli Rajabov, *V. İ. Lenin o Sredney Azii*, Poligrafkombinat, Stalinabad 1960, s. 34.

¹⁸ Varsenika Kasparova, *Raskrepoşçeniye Jenşim Vostoka*, İzdatel'stvo Trud i Kniga, Moskova 1925; Antonina Nukhrat, *Oktyabr' i Jenşina Vostoka*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova ve Leningrad 1927; Aytek Namitokov, *Perejtki Rodovogo Bita i Sovetskiy Zakon*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1929; Lyutsian Klimoviç, *İslam i Jenşina*, Obşestvo po Rasprostraneniyu Politiceskih i Nauçnih Znaniy RSFSR, Moskova 1958; Mihail Vagabov, *İslam i Jenşina*, İzdatel'stvo Misl, Moskova 1968; Bibi Palvanova, *Emansipatsiya Musul'manki*, İzdatel'stvo Nauka, Moskova 1982.

¹⁹ İsaak Zelenski, "Bol'she Reşitel'nosti i Neprimirnosti v Dele Raskrepoşçeniya Jenşin", *Pravda Vostoka*, 5 Kasım 1929, s. 5-7.

²⁰ Çirkov, *age*, s. 241; Lena Şahsuvarova, *Kritika Burjuaznih Falsifikatsiy Polojeniya Jenşin v Sredney Azii*, İzdatel'stvo Fan, Taşkent 1986, s. 82.

²¹ Herbert Wells, *Russia in the Shadows*, George H. Doran Company, New York 1921, s. 89.

²² Tarihin tüm zamanlarında yaşayan "devrimcileri" konu alan eserler (y.n.).

²³ Wells, *age*, s. 113.

²⁴ Lenin şöyle der: "Burjuva sistemi altında kadınlar zayıf ve haklarından yoksundur. Biz kadınların ihtiyaçlarını biliyoruz, onların baskısını da hissediyoruz ve bundan dolayı erkeklerin ayrıcalıklı konumundan nefret ediyoruz. İşçi kadını ezen ve bağımlı duruma getiren her şeyi yok etmek istiyoruz" (Bkz., Vladimir Lenin, "İz Zapisnoy Knijki", *O Lenine: Sbornik Statey i Vospominaniy*, Moskova 1933, Partiynoye İzdatel'stvo, s.69). 1924 yılında 8 Marta özel olarak Kadın İşçilerin Uluslararası Komünist Günü için hazırlıklar yapılırken Klara Zetkin şöyle sözler kullanmıştır: "Komünizm kadınları yoksulluktan, ısraptan, sömürüden ve kölelikten kurtaracaktır" (Bkz. "Mejdunarodnyy Kommunističeskij Den' Rabotnitsy v 1924 g.", *Pravda*, 19 Şubat 1924, s. 4).

²⁵ Vladimir Lenin, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, C. 26, 5. Baskı, İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1969, s. 85; Vladimir Lenin, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, 39. Cilt, 5. Baskı, İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1970, s. 201; Vladimir Lenin, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, C. 35, 5. Baskı, İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1974, s. 92.

²⁶ "K Jenşinam-Rabotnitsam", *Pravda*, 22 Şubat 1920, s. 2.

kadın tarihi kitaplarında da uzun yıllar boyu yankılanacaktır.²⁷ Sovyet yazarların gözünde Sovyet kadınları dünyadaki en mutlu kadınlardır.²⁸ Burjuva rejimlerin bu görevi *hiçbir zaman yerine getiremeyeceklerini* anlatırken verdikleri örneklerinde de yine aşırılığa kaçtıklarını ve durumu kendilerine uygun bir şekilde tektipleştirdiklerini keşfetmek zor iş değildir. R. H. Aminova Batı tarihyazıcılığını eleştirdiği yazısında, Batı'nın burjuva devletlerinin kadına değer vermemelerine ve kadınları aşağı yaratıklar olarak görmelerine Auguste Comte'un 1843 yılında John Stuart Mill'e yazdığı mektupları örnek gösterir. Mektuplarda Auguste Comte, kadınların doğal olarak erkeklerden daha az akıllı ve daha az kabiliyetli olduklarını düşündüğünü belirtir:

“Onların soyutlamadaki beceriksizliği, yaratıcı yeteneklerden yoksunluğu, ateşli atılımlara hiç karşı koyamayan akılları... Tüm bunlar onları, sadece bilim ve felsefede değil estetik ve hatta pratik hayatta da insan işlerini yönetmelerinden uzaklaştırmalıdır. Ben kadınları bir savaş hareketini yönetmeye yeteneksiz oldukları ölçüde bir ticari veya endüstriyel işletmeyi de yönetemez olduklarını düşünüyorum. Ev işlerinde bile onlar ancak ikincil görevleri yerine getirebilirler.”²⁹

Aminova, 1975 yılında yazdığı kitabında bir *Batı gerçekliği* olarak Auguste Comte'un 1843 yılına ait mektuplarını örnek göstermektedir. Hatta daha ileri gidiyor ve Auguste Comte'in meşhur eseri *Kadın ve Sosyalizm* kitabına atfederek Fransız Devrimi yıllarında yazan bir siyaset adamı Pierre Gaspard Chaumette'in şu sözlerini de kullanıyor:

Tabiat erkeğe şöyle dedi: “Erkek ol! At yarışları, avcılık, tarımcılık, siyaset – tüm bunlar senin ayrıcalığındır!” Kadına ise şöyle dedi: “Kadın ol! Çocuk bakımı, ev işlerinin ufak tefekleri, anneliğin tatlı endişeleri – senin görevlerindir!” Aptal kadınlar, neden erkek olmak istiyorsunuz? Daha ne istersiniz? Tabiat adına, ne iseniz o olmaya devam edin.³⁰

Aynı örneği Y. E. Pesin de kullanmıştır.³¹ Burada dikkat çeken nokta bu düşünürlerin iddialarından çok onların ait olduğu dönemdir. Kendisi 1975 yılında yazan Aminova'nın verdiği örnekleri kendisinden, birinde bir asırdan fazla ve diğerinde neredeyse iki asır önce kaleme alınmış olmaktadır. Bu dönem içerisinde Batı'da kadına yönelik düşüncelerin derinden değiştiğini bilmek için mutlaka bir tarihçi olmaya gerek yoktur. Ancak Aminova'nın amacı Sovyetlerde resmî tarihin ana kabullerinden biri olan *kadın meselesini ancak sosyalizm çözebilir* hipotezini ampirik bilgilerle doldurmaktır. Kadınları konu alan neredeyse her Sovyet kitabı aşağı yukarı şöyle cümlelerle başlamaktadır:

“Komünist Partisi'nin ve sosyalist düzenin tarihe en büyük hizmeti şudur ki, Sovyet Doğu'sunda yeni kadının doğuşunu başarmışlardır. Bu kadınlar daha düne kadar Rus Çarlığı'nın kenarında haklarından yoksunların en yoksunu ve ezilmişlerin en ezilmiş idi. Daha önce insan yerine bile koyulmayan ve mal gibi paraya satılan buranın kadını, bugün devlet ile birlikte ulusal ekonomiyi yönetmekte, bilim ve kültürün gelişimine aktif bir şekilde katılmakta ve toplumun derin saygısına sahip olmaktadır.”³²

3. Sovyet Tarihyazıcılığının Radikal İlerlemeciliği

Geri kalmışlıktan kurtarma çizgisini izleyen Sovyet tarih kitapları tarihsel karşılaştırmalarla doludur. Hikâyeler mutlaka, Rus İmparatorluğu'ndan miras kalan geri kalmışlık durumunu aşmaya çabalayan ve bu yolda sürekli başarı sergileyen günümüz SSCB'sini konu alırlar. 1917 devrimi burada, ilkel ile modern, geri kalmışlık ile gelişme ve hatta hastalık ile sağlık arasında sarsılmaz bir sınırı temsil eder. Lenin, Rus Çarlığı'na *halkların zindanı*³³ demiştir.³⁴ Bu sözler yazarlar tarafından çok kullanılır.³⁵ Örneğin, Pesin şöyle der: *Rus Çarlığı halkların zindanıydı. Çarlık, Türkistan'da kolonyal baskın ve ulusal köleleştirme sistemini kurmuştur. Çarlığın Türkistan'da yarattığı yönetim düzeni, yerli işçileri ezme ve onların haklarını görmezlikten gelmeye kuruluydu*³⁶. Bu görüşe göre, Çarlık Türkistan'ı mümkün olduğunca hareketsiz bırakıp onu ekonomik açıdan sömürmeyi ve doğal zenginliklerini çalmayı amaçlamıştır. Bu yüzden, bölgeye yenilik ve gelişme getirmeye acele etmemiş, tersine ekonomik, siyasî ve kültürel açıdan geri kalmışlığını tetiklemek için bazı eski feodal enstitüleri muhafaza

²⁷ Rahima Aminova, *Velikiy Oktyabr' i Raskrepoşçeniye Jenşçin Sredney Azii i Kazakhstana (1917-1936). Sbornik Dokumentov i Materialov, İzdatel'stvo Misl, Moskova 1971, s. 23.*

²⁸ Aminova, *Oktyabr' i Reşeniye ...*, s. 3; Yakubova, *age*, s. 21; V Demina, *Jenşçini i Deti v SSSR: Statistiçeskiy Sbornik, Goztatizdat, Moskova 1963, s. 3; Şamsiya Abubakirova, Oktyabrem Ozarennaya, İzdatel'stvo Kazakistan, Alma-Ata 1974, s. 79.*

²⁹ John Stuart Mill, *Podçinennost Jenşçini, İzdaniye Knigoprodavtsa, St. Petersburg 1869, s. xxxvii-xxxviii; Aminova, Oktyabr' i Reşeniye ...*, s. 31.

³⁰ Auguste Comte, *Jenşçina i Sotsializm, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1959, s. 284; Aminova, Oktyabr' i Reşeniye ...*, s. 32.

³¹ Yakov Pesin, *Razvitiye Semeyno-Pravovih Garantiy Prav Jenşçin v Uzbekistane, İzdatel'stvo Fan, Taşkent 1971, s. 7.*

³² Aminova, *Oktyabr' i Reşeniye ...*, s. 4.

³³ “Halkların zindanı” veya aynı anlama gelen bu tarz sözler daha önce Avrupa'daki birçok imparatorluğa karşı kullanılmış olup, bu sözün tarihi 19. yüzyılın ilk yarısına dayanmaktadır.

³⁴ Lenin, *Polnoye Sobraniye ...*, s. 66.

³⁵ Lyubimova, *SSSR. Soyuz ...*, s. 13; Antonina Nukhrat, *Oktyabr' i Jenşçina Vostoka, Partizdat, Moskova 1932, s. 3.*

³⁶ Pesin, *age*, s. 50.

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOGMATİZM, İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

etmiştir. Bunlardan biri yerli halk mahkemeleridir: yerleşik topluluklarda şeriat mahkemesi ve göçebe topluluklarda *adat* ya da geleneklere dayalı mahkemedir.³⁷

Rusların bölgedeki birer *köpekleri* ya da *küçük kardeşleri*³⁸ olarak görülen Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı ise despotik devletler olarak özünde “halkın düşmanı”dırlar. Han ile Emir, yerli halkın yağmalanmasında ve buna karşı herhangi bir devrimci hareketlerin bastırılmasında kendi “Rus efendileri”nin hizmetçiliğini yapmışlardır. Ayrıca, bir yandan bu ülkeleri ruhban sınıfının sert uygulaması altında *insanları nefes aldırmayan savaşçı İslam* ile *koyu gericilik* basmıştır.³⁹ Diğer yandan ise Emir’in sınırsız iktidarı ona, keyfine göre vatandaşların elinden sadece mülkünü değil kızlarını da zorla almayı, direniş gösterenleri ise öldürtmeyi mümkün kılıyordu⁴⁰. Sovyet yazarlar bunlara dikkat çekerken, Çarlık döneminde gezi notları bırakmış insanlardan kanıt olsun diye örnekler göstererek kendi sözlerini güçlendirmeyi de ihmal etmemektedirler. Örneğin, Y.Y. Pesin isimli Sovyet tarihçisi D. İ. Logofet’in 1909 yılına ait eserinden şöyle bir alıntı kullanmıştır:⁴¹

Bu düzen öyle bir durum yaratmış ki, büyük halk kitleleri sınırsız vergilerden bun alıyor, açlık ve hastalıktan ölüyor ve soyları yozlaşmış tamamen yok olmaya mahkûm bırakılıyorlar. Bu haksızlıkta insanlar kendileri ve yakınları için varoluş mücadelesi çekerken, Emire sadık yönetici sınıflar güzel kızlar ve baçalar (erkek çocuk) dolu haremle, hizmetçilerle ve ahır dolu Arap aygırlarla büyük ihtişamlar içinde hayat sürdürüyorlar.⁴²

Sovyet yazarlar Türkistan’ı anlatırken çeşitli durumlar karşısında süslü ve abartılı kelimeler kullanmaktan çekinmezler. Sovyet olmayan *eski* ile Sovyet *yeni* arasında bir kontrast yaratmayı amaçlayan onlar için hatta bu bir hedeftir. Yazarlar *Türkistan 1000 yıldan beri böyledir* diye bölgeyi statik bir yapı şeklinde algılamayı severler. Sözelimi, B. D. Pureskiy *Kadınların özgürleştirilmesi ile haklarını kazanmasını amaçlayan Sovyetlere, bin yıllık adatin ham toprağına uygarlığın ve kültürün taze ve genç filizlerini yetiştirme görevi düştüğünden bahsetmişse*⁴³, Antonina Nukhrat isimli Zhenotdel görevlisi Kırmızı yurt tarafından düzenlenen bir kültürel faaliyetten *geniş Kazak bozkırında binlerce yıl boyunca ilk kez bir tiyatro oyunu sunuldu* şeklinde söz etmiştir.⁴⁴ Serafima Lyubimova ise *eski Orta Asya ile yeni Sovyet Orta Asya arasında şöyle ayırım yapar: Bu deve ile uçak, kara saban ile traktör, eşek ile demiryolu, kum ile sulama tesisleri, feodal beyler ile toprak reformu ve gündelik yaşamdaki geçmişin kalıntıları ile kadının özgürlüğüdür.*⁴⁵

Çarlık dönemi Rus yazarları arasında yaygın olduğu düşünülen bu tarz Avrupa merkezci süslü resmetmelere Ekim Devrimi sonrasında Bolşevikler arasında da bolca rastlanmaktadır. Örneğin, 8 Mart kutlamaları için Orta Asya’ya gelen Fanni Nyurina *Buraya gelmek için hem uzay makinesinde hem de zaman makinesinde yolculuk yapmak lazım* diye çok isabetli bir şaka etmiştir.⁴⁶ Yine yolculuktan söz eden M. Glebov adlı biri 1923 yılında *Egzotik ve tembel Doğu’nun bir parçası olarak Taşkent treninden bahsetmektedir.*⁴⁷ 8 Mart 1924 yılında *Pravda* gazetesine çıkan iki yazıda Türkistan’da varlığını koruyan kadına yönelik şiddet pratiklerine *Cengiz Han’ın zamanından kalma geçirtiler* sözü kullanılmıştır.⁴⁸

Sovyet tarihçilerinin amacı *o zamanlar ile şimdinin* farklarını göstermektir: o zamanlar köylüler beylerinin kamçısı altında bel bükerek hayatta kalmaya çalışırdı, şimdi ise herkes eşit olarak kolhozlarda hem kendileri hem kamu için çalışmaktadır; o zamanlar kadınlar hayvan muamelesi görürdü, şimdi ise kadınlar toplumsal, ekonomik ve siyasî hayatın tüm alanlarına aktif katılıyorlar; o zamanlar halkın ezici bölümü cahildi, şimdi ise herkesin okuma-yazması var; o zamanlar insanlar din adamları tarafından kandırılmışken, şimdi ise bilimsel bir bakış açısıyla dünyayı tanımaktadırlar ve saire.

Tarih literatürünün bir karşılaştırma konusu Rus Çarlığı ile Sovyetler, yani eski ile yeni ise, diğeri de Sovyetler ile Batı yani farklı siyasî-ekonomik sistemler arasındadır. Sovyetler Birliği’nde kadınların yaşam standardı ve bu konuda geline durum Batı’nın gelişmiş kapitalist ülkeleriyle sık sık karşılaştırılır ve SSCB’nin kadın meselesini çözmede onlardan daha başarılı olduğu gösterilmeye çalışılır. Sovyetlerde ABD ve Avrupa ülkelerini temsil etmek için sunulan rakamların gerçeği yansıtmaması başka bir araştırmanın konusu olmakla birlikte, bazen Sovyet yazarların Orta Asya cumhuriyetlerinin gelişimi konusunda ilginç iddialarda

³⁷ Lyubimova, *SSSR. Soyuz...*, s. 3; Pesin, *age*, s. 51.

³⁸ Lyubimova, *Sdvigi: O Raskrepoşçenii Jenşini Turkestana*, Uzbekskoye Gosudarstvennoye İzdatel’stvo, Taşkent 1925, s. 4.

³⁹ Rus Devrimcilerin geri kalmış Rus kırsal nüfusundan da benzer biçimde sert konuştuğunu ve “yüzyıllardır birikmiş yoğun karanlık ve cehalet” gibi kelimeler kullandığını görmek mümkün (Bkz. “İzba-Çital’nya i Vraç”, *Pravda*, 4 Kasım 1924, s.7).

⁴⁰ Pesin, *age*, s. 53.

⁴¹ Pesin, *age*, s. 55.

⁴² Dmitriy Logofet, *Strana Bezpraviya: Buharskoye Hanstvo i Yego Sovremennoye Sostoyaniye*, İzdal V. Berezovski, St. Petersburg 1909, s. 207.

⁴³ Boris Pureskiy, *Kazaçka*, İzdatel’stvo “Ohrana Materinstva i Mladençestva” Moskova 1928, s. 37.

⁴⁴ Nukhrat, *Yurtı Koçevki ...*, s. 28.

⁴⁵ Serafima Lyubimova, *Za Noviy Bit*, İzdaniye “Sredazkniga”, Taşkent 1926, s. 20.

⁴⁶ Lyubimova, *Za Noviy Bit ...*, s. 58.

⁴⁷ “Kusoçek Vostoka”, *Pravda*, 24 Temmuz 1923, s. 6. Bir başka örnek: “Ot Moskvı do Askhabada. Pis’mo 1-ye”, *Pravda*, 26 Temmuz 1923, s. 6.

⁴⁸ “Jenşçina Vostoka”, *Pravda*, 8 Mart 1924, s. 4.

bulduklarını belirtmek gerekmektedir. Y.Y. Pesin, üniversite öğrencilerinin genel nüfusa yüzdesi bakımından Özbekistan'ın 1960'ların sonuna doğru Fransa'yı 2.5, İngiltere'yi 3, İtalya ile Batı Almanya'yı 4 ve İspanya'yı 5.5 katına aşacağını belirtmiştir.⁴⁹

Aynı tarihten bahseden R. N. Babajanova, gelişmiş kapitalist ülkelerde aynı işte çalışmasına rağmen kadınların erkeklerden %65'e kadar az maaş aldıklarını belirtir. Tüm Sovyet yazarların görüşünde SSCB'de aynı görevde çalışan kadın ile erkek arasında maaş ayırımı yokken, Babajanova'ya göre Batı'da bu fark ülkelere göre şöyle gözlenmektedir: ABD'de %37, Fransa'da %38, Japonya'da %42, Portekiz'de %50 ve İngiltere'de %60.⁵⁰ Belki de bu rakamların kontrol edilmeden kabul edilmesi zor olsa da, aşağıdaki durumun 1960'lar Amerika Birleşik Devletleri'ne özgü durum olduğu herkes tarafından bilinmektedir: Yaptığı aynı emek karşılığında siyahî kadın beyaz kadından 3 kat ve beyaz erkekten 7 kat daha az maaş almaktadır.⁵¹ Babajanova'dan 20 yıl önce ABD'deki ayrımcılık konusuna değinen Evgeniy Medınskiy'in sözlerinin de şüphe götürmez gerçek olduğunu kesin biliyoruz:

ABD'de siyah ile kızıldirililer için hizmet eden okullar; kısaltılmış programları, kötü binaları, yoksul donatımı ve kalitesiz öğretim üyeleri ile aslında okul olmaktan çok gerçek okulun birer parodileridir. Siyah kolejler ve üniversiteler kendi mezunlarına normal yükseköğretim kurumlarının kazandırdığı hakları veremez. Siyah tıp kolejinden mezun olan doktor beyazları tedavi edemez.⁵²

İki farklı siyasî sistemde yaşayan düşünürlerin bilimsel tartışmalarının bir başka kayda değer alanı, Sovyet yazarların kadın tarihi konusunda Batı tarihyazıcılığına yönelik eleştirisidir. Sovyet yazarları, Orta Asya kadın tarihinde Batı tarihyazıcılığını hedef alırken her şeyden önce hiç eleştiri kaldırmayışlarıyla dikkat çekmektedirler. Onların gözünde Batılı tarihçiler Sovyetlerin halini eleştirirken hiçbir konuda haklı olamazlar. Herhangi bir meselede Sovyetlere eleştirel yaklaşan Batılı yazarlardan söz edilirken onlara mutlaka tırnak içinde *uzman*, *Orta Asya tarihi uzmanları* ya da *Sovetolog* olarak atfedilmektedir.⁵³ Tırnak içine alınmamak için duruma Sovyet yazarların gözüyle bakmak ve ortadaki *gelişmeleri* kabul etmek gerekecektir.

Öncelikle, bazı Batılı yazarların SSCB'ye karşı *sırf eleştiri için eleştirilerini* ve sert ataklarını haklı bir şekilde çürüttüklerini itiraf etmek gerekir. Sırf *düşmanı* olduğu için Sovyetleri hedef alanları Şahsuvarova örnek gösterir. Onlardan biri F. Blekher isimli yazar SSCB'de kadınların⁵⁴ yüksek siyasi görevlere sadece dünyaya bir gösteriş olsun diye atandığını iddia etmiştir. Bu tarz yorumlar Sovyetlerin ortaya çıkışından çöküşüne değin hiç eksik olmamıştır. Ancak bazı durumlarda yabancı gözlemcilerin çok yerinde yorumlarını da kabul etmeleri mümkün değil gibi görünmektedir. Örneğin, Elizabeth Bacon 1966 yılında yayımlanan *Central Asians under Russian Rule* (Rusların Yönetimi altında Türkistanlılar) adlı kitabında Özbekistan'da kızların eş seçiminde hala ebeveynlerinin iradesine sıkıca bağlı olduklarını belirtir. Orta Asyalı yazar Aminova bunu kabul edemez ve onun için bu iddianın gerçeğe hiç alâkası yoktur: *Gerçek şudur ki, evlatların anne-babalarına itirazsız itaat etme geleneği ve Özbek ailelerdeki kızların haklardan yoksunluğu çoktan eskide kalmıştır.*⁵⁵ Yoksa Sovyetlerin çöküşünden 30 yıl sonra ve Aminova'nın bu cümleleri yazdığı kitabından 45 yıl sonra bugün bile Orta Asya cumhuriyetlerinde kız ve oğlanlar eş seçiminde ebeveynlerinin iradesine sıkı bir şekilde bağlıdır. Sovyet döneminde bu bağlılığın bugünkünden daha sert olduğu ise herkes tarafından bilinmekte ve kabul edilmektedir. Bacon'ın iddia ettiği ve Aminova'nın hakaret sayarak şiddetle reddettiği *kalın* (başlık parası) meselesi de, belki daha yumuşak formlarda da olsa, 21. yüzyıl Orta Asya'sında hala mevcuttur.

Özünde aşırı eleştirel olmayan ve nispeten soğukkanlı ve nesnel anlatımıyla bilinen *Central Asians under Russian Rule* kitabında Elizabeth Bacon, Ruslar/Sovyetler altında Orta Asya toplumlarının birçok kültürel değişimlere uğramasına rağmen kendi geleneksel hayat anlayışlarına sadık kaldıklarını göstermeye çalışmıştır ve bu çabasında oldukça başarılı olduğu söylenebilir. Kendisi bir Özbek olan ve Özbekistan gerçeklerini çok iyi anlayan Aminova'nın bu durumu kabul etmekte zorlanması neden haber verebilir? Büyük ihtimalle Sovyet resmî tarihyazıcılığının katılığından. Aminova gerçekte var olan ve tüm Türkistanlılar tarafından benimsenmiş şeyleri reddediyor, zira resmî tarihe göre *Türkistan değişmiştir ve orada her şey güzeldir.* Aynı şeyi Lena Şahsuvarova da yapar. Yazar, Müslüman kadının kocasına itirazsız itaat ettiği eski otoriter ailenin geride kaldığını ve onun yerine karşılıklı saygı ile yardıma dayanan yeni aile tipinin ortaya çıktığını belirtir.⁵⁶ Sovyet öncesi Türkistan'daki kadınların durumuyla karşılaştırıldığında Sovyet Türkistanı'nda gerçekten inanılmaz değişikliklerin yaşandığını

⁴⁹ Logofet, *age*, s. 98.

⁵⁰ Rano Babajanova, *Partiyey Vdohnovlyonniye*, İzdatel'stvo Uzbekistan, Taşkent 1971, s. 12.

⁵¹ Babajanova, *age*, s. 12.

⁵² Evgeniy Medınskiy, *Narodnoye Obrazovaniye v SSSR*, İzdatel'stvo Akademii Pedagogičeskih Nauk RSFSR, Moskova 1952, s. 15.

⁵³ Jalal Rzayev, *O Fal'sifikatorah İstorii Sovetskoy Sredney Azii*, Kirgizskoye Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Frunze 1962, s. 25.

⁵⁴ Şahsuvarova, *age*, s. 30.

⁵⁵ Elizabeth Bacon, *Central Asians under Russian Rule: A Study in Culture Change*, Cornell University Press, New York 1966, s. 38.

⁵⁶ Şahsuvarova, *age*, s. 62.

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOGMATİZM, İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

kimse yadsıyamaz. Ancak Şahsuvarova'nın belirttiği gibi erkek otoritesinden yoksun tamamen yeni aile tipinin ortaya çıktığını iddia etmek Sovyetler için değil 21. yüzyıl Orta Asya'sı için bile biraz erken olabilir.

Sovyet İslam uzmanı L. Klimoviç ise *Bezbojnik* dergisine yazdığı makalesinde, Özbekistan'ın büyük şehirlerinde cami ile medreselere el konulup çeşitli Sovyet enstitülerine dönüştürüldüğünü kendisi 4 sayfa boyunca anlattıktan sonra *SSCB'de dine, özellikle İslam'a ve onun görevlilerine yönelik zulüm yapıldığı hikâyeleri apaçık bir yalandır* demektedir.⁵⁷

Orta Asya'daki kadın konusunu yazan Sovyet kitapları, bir yandan modernleşme ve özgürleşmeden bahsederken, diğer yandan totaliter rejimin mitlerini yaratmaya çalışıyordu. Onları saf kurgu diyerek reddetmek de yanlış olabilir. Devlet ideologları, Orta Asya toplumunun nasıl olması gerektiği imajını o dönemde gerçekte olduğu gibi göstererek, gerçekleri ve hüsnükuruntuları ustaca birleştiriyorlardı.⁵⁸ Sovyet resmî tarihinin değişmeyen bir tarafı, kendi politikalarına karşı çıkan herkesi düşman kılıfına sokmaktır. *Düşmanlar* muhalifliğinin karakteristiğine göre Beyazlar, Troçkistler⁵⁹ veya *Basmacılar* olabilir. Sovyetler Birliği, Orta Asya'daki Bolşevik karşıtı Müslüman hareketi itibarsızlaştırmak için, onlara mantıksal olarak hatalı bir terim olan *Basmacılar* adını vermiştir.

4. Sovyet Resmî Tarihi ve İstatistiksel Anlatı Yapısı

Sovyet araştırmacılarının ilerlemeci tarih anlatımı sayısız rakamlar ve yüzdelerle sunulurlar. Bir tarih eseri olmalarına rağmen, kitaplar insanları anlatmaktansa sayılardan ve durmadan ilerleyen ulusal gelişme ve değişmelerden söz ederler. Buna istatistiksel anlatı (statistical narrative) ya da mekanik tarih anlatımı diyebiliriz. Çoğu Sovyet kitapları öyle ki, baştan sona sayılar, istatistikler, ekonomik gelişmeler, yükselmeler ve mutlaka sayısız *kahraman* örneklerden oluşur. Örneğin, 1968 tarihli *Kazakistan Kadınları Cepheye*⁶⁰ ve 1971 tarihli *Partiden İlham Alanlar*⁶¹ başlıklı kitaplardan alıntılara bakılabilir. Bu kitaplar biri Özbekistanlı ve diğeri Kazakistanlı işçilerin çalışma hayatı ve birbiriyle girdikleri *sosyalist yarışlarını* konu alırlar ve sanki insanları değil yarışları anlatırlar. Eserler ilk sayfadan sonuncu cümlelere kadar şöyle devam ederler:

“Jezkazgan madeninde çalışan kadın işçiler, kongreye katılma hakkını kazanma yarışında aylık üretim planlarını aşıyorlardı. Mayanova'nın kontrolü altındaki 12 numaralı ocağın Kazak kadın işçiler ekibi üretim planını %106-110 oranında yapıyorlardı. Şangalova planı %110'dan %115'e kadar çıkarıyordu. 517 numaralı fabrikada 7 kadın ekibi çalışıyordu, onlar planı %102'den %165'e kadar aşıyorlardı. İskakova'nın ekibi planı %165'lik, Frolova'nınki ise %153'lük oranda gerçekleştiriyorlardı.”⁶²

“1965 yılında Semerkant Bölgesi'nde atölye, ekip, nöbet ve çiftlikler bazında 13.6 bini (%40.7) kadın olmak üzere toplamda 33 bin insan yarışmaya katılmıştır. Bunun dışında bireysel olarak 6.3 bini (%40.3) kadın olmak üzere 15.5 bin insan, 23 iş yeri ve sovhöz,⁶³ 2186 atölye, nöbet, ekip ve şube yarışmaya katılmıştır. “Komünist Emeğin Şerefli Topluluğu” ödülünü 865 atölye, nöbet, ekip ve şube; “Komünist Emeğin Öncü İşçisi” ödülünü ise 3211'i kadın olmak üzere 6945 insan kazanmıştır.”⁶⁴

Sovyet resmî tarihine baktığımızda, Rus İmparatorluğu'na yönelik tutumun zaman içinde evirildiği görülebilir. 1930'lara kadar Komünist Partisi, Rus Çarlığının Rus toprakları dışına genişlemesi ve başka halkları fethetmesini *mutlak bir kötülük* olarak kabul ediyorsa, 1937'den sonra ise bu, İngiliz İmparatorluğu gibi başka güçler tarafından işgal edilmesine kıyasen *daha küçük kötülük* olarak görülmeye başlamıştır. 1940'larda durum öyle bir hal almış ki, tarihçiler bir yandan Rus Çarlığına karşı kurtuluş savaşı vermiş yerli şahısları överken diğer yandan Orta Asya topraklarının Ruslara geçmesini bölgenin yararına olmuş bir olay gibi resmetmiştir.⁶⁵ 1928, 1932, 1961 ve 1971 yıllarında yayınlanmış bu dört kitaptan verilen alıntılar söz konusu değişimi açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“1730 yılında düşmanları tarafından sıkıştırılan Kazak hanı Abul Hair iktidarını koruyabilmek için Rus Çarlığının himayesi altına girmek zorunda kalmıştır. Bu tarihten sonra Çarlık yönetimi, Kazak aşiretlerinin iç savaşlarını bahane göstererek bozkırlara derin girmiş ve o güne kadar özgür yaşayan Kazak milletinin boynuna sömürü ipini atmayı başarmıştır. Kazak bozkırlarının işgal edilmesi Rusya için, kendi vatandaşlarını yerleştirmek için yeni kolonyal topraklar olma bakımından çok avantajlıydı.”⁶⁶

⁵⁷ “Tam Gde Bili Oçagi Durmana”, *Bezbojnik*, Aralık 1934, s. 6-9.

⁵⁸ Nargis Kassenova ve Svetlana Rukhelman, “The Thorny Road to Emancipation: Women in Soviet Central Asia”, <https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/thorny-road-emancipation-women-soviet-central-asia>, 29.07.2023 sa. 20.34.

⁵⁹ Lev Troçki, 1917 Rus Devrimi'nin önde gelen isimlerindendi. Lenin'in ardından Sovyetlerin ikinci adamı oldu. Lenin'in ölümünden sonra Stalin ile giriştiği iktidar mücadelesini kaybetti ve sürgüne gönderildi.

⁶⁰ Gülcemile Nurbekova, *Jenşini Kazakhstana – Frontu*, Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata 1968.

⁶¹ Babajanova, *age*.

⁶² Nurbekova, *age*, s. 78.

⁶³ Devlet çiftliği.

⁶⁴ Babajanova, *age*, s. 41.

⁶⁵ Bacon, *age*, s. 211.

⁶⁶ Puretskiy, *age*, s. 8.

“Çarlık Rusya’sı halkların zindanıydı. Yüzden fazla farklı milliyeti zalimce sömürüye ve şiddete mahkûm etti. Çarlığın yağmacı politikası birçok halkın yozlaşmasına, ulusal kültürlerinin yok olmasına ve ekonomilerinin mahvolmasına yol açtı. Rusya tarafından fethedilen topraklarda yaşayan büyük ve güçlü halklar yeryüzünden tamamen kayboldu.”⁶⁷

“1880’lerde Türkistan’ın Rusya’ya katılımı bölge için ilerici bir öneme sahipti, çünkü bölgeyi en gaddar ve açgözlü İngiliz emperyalizminin köleleştirilmesi tehdidinden kurtardı. Türkistan topraklarında demiryolunun inşası ise, Rus sermayesinin buraya girmesine ve burada kapitalist ilişkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.”⁶⁸

“Ancak belirtilmesi gerekir ki, Rus Çarlığının gericiğine rağmen Türkistan bölgesinin Ruslar tarafından fethedilip Çarlığa katılması, bölgenin geleceği için ilerici bir gelişme olmuştur. Bölgenin büyük Rus halkıyla dostluk ilişkiler kurmasına sebep olmuş ve Türkistan halk kitlelerine öncü Rus kültürünün yayılmasına yol açmıştır.”⁶⁹

Ayrıca, 1968 yılında bölgenin Rus Çarlığına *kendi isteğiyle katılmasının* 100. yıldönümü dolayısıyla Türkistan cumhuriyetlerinde çeşitli faaliyetler düzenlenmiştir.

SONUÇ

Türkistan kadın tarihi alanında Sovyet tarihyazıcılığı denilen literatür kümesi tek tip bir oluşum değildir. Makalede görüldüğü gibi, tarihi eserlerin ne zaman, kimin, ne amaçla yazıldığına göre en azından üç ayrı döneme ayırmak mümkündür. Bununla birlikte, her dönemin kendine özel yeri ve önemi olduğu da belirtilmelidir. Birinci dönem eserler (1920-1930’lar), doğrudan sahada bulunup Türkistanlı kadınlarla çalışan Rusyalı devrimcilerin birinci el kaynaklarını oluşturuyorsa, üçüncü dönem eserler (1950-1970’ler) daha çok yerli profesyonel tarihçiler tarafından yazılmış olup Sovyetler Birliği’nin *resmî tarihini* ve Marksist-Leninist dogmatizmini yansıtmaktadırlar. İkinci dönem eserlerin (1940-1950’ler) ise bu ikisi arasında bir nevi ara nitelikte olduğu söylenebilir. Araştırmada her üç döneme ait çok sayıda kaynağa başvurulmuştur.

Sovyet tarihyazıcılığının kadın tarihinde (ve elbette başka alanlarda da) Marksist-Leninist dogmatizmi ya da aşırı kuramsallığı, onların katılmış tümdengelimciliğiyle kendisini gösteriyor. Karl Marx mirasının eleştirel paradigmaya katkısı hiç kuşkusuz paha biçilemez. Ancak, Sovyet tarihçilerinin yaptığı şey, Marksist-Leninist kuramın Marx, Engels ve Lenin gibi klasiklerinin kurduğu *bilimsel çerçeveye* kendilerini kapaması ve o çerçeveden hiçbir şekilde çıkmak istememesidir. Bolşeviklere göre kadınların eşitsiz ve erkeklere bağımlı durumu özel mülkiyetin ortaya çıkışıyla birlikte meydana gelmiştir. Bu onları tarihteki ilk ezilmiş sınıf yapmaktadır. Var olan durumu kapitalist ekonomik formasyon bir yandan çözemez, diğer yandan ise çözme niyetinde bile değil, çünkü kapitalistler kadınları ucuz emek gücü olarak kullanmak ve böylelikle onları sömürmek isterler. Sovyet kitaplarında ima edilen ve kimilerinde açık açık belirtilen şey, Türkistan kadınlarını sosyalist bir rejimden yani SSCB’den başkasının kurtarmayıydı. Sonuçta, kadınlar ancak Sovyetler altında tümüyle mutlu olabilirlerdi. Bu, Sovyet tarihyazıcılığının bir diğer özelliği olan radikal ilerlemeciliğine götürmektedir.

Sovyet tarih kitapları baştan sona bitmeyen bir ilerlemenin hikâyesidir denilebilir. Eski ile şimdinin ve bugün ile yarının tarihsel karşılaştırmaları, üretilen kömür, et ve kitaplar, toplanan buğday ve pamuklar, tarihten insan ögesini dışladığı gibi kitabın okunmasını da sıkıcı yapıyorlar. Bu tarz anlatı yapısına örnek eserler araştırmada verilmiştir. Serafima Lyubimova’nın *eski* Orta Asya ile Sovyetler altındaki *yeni* Orta Asya arasında yaptığı karşılaştırması en göze çarpıcıdır: *Bu deve ile uçak, kara saban ile traktör, eşek ile demiryolu, kum ile sulama tesisleri, feodal beyler ile toprak reformu ve gündelik yaşamdaki geçmişin kalıntıları ile kadının özgürlüğüdür* (1926: 58). İlerleme hikâyesi daha az sayıda ikinci dönem (1940-1950’ler) ve tamamıyla üçüncü dönem (1950-1970’ler) Sovyet eserleri için özgü bir durumdur. Kadın tarihi literatüründe ikinci döneme ait eserler, kadın meselesinin çözülüşünde *başarıları* vurgulayan sosyalizmin inşasını anlatırlar. Üçüncü döneme ait eserler ise bir Sovyet terimi olan *sosyalist yarış* (*sotsialistiçeskoye sorevnovaniye*) konu almalarıyla sıkıcı bir *mekanik tarih* niteliğindedir. Mekanik tarih dediğimiz şey, sayısız rakam ve yüzdelerle sunulmak üzere ekonomik gelişmelerden söz eden tarih anlatımıdır.

Sonuç olarak, Türkistan kadını konusuna Sovyet araştırmacıları tek taraflı yaklaşmış olup karışık sosyo-politik ve kültürel gelişmeleri, inandıkları kalıba sokmaya çalıştıklarını belirtmek gerekecektir. Elbette ki Türkistan tarihinin yazılmasında Sovyet tarihçilerinin katkısı paha biçilmezdir, ancak onların ideolojik açıdan sıkı bir şekilde partiye bağlı kaldıkları da bir gerçektir.

Bugün SSCB Ruslar da dâhil olmak üzere çok sayıda insanların hem fiili ve hem manevi açıdan *vatanı* olmaktan çıkmaktadır, diğer bir deyişle, ötekileştirilmesi ve eleştirilmesine gitgide daha geniş kapılar açılmaktadır. Bu bir yandan Sovyetleri görmüş ve yaşamış insanların zamanla azalmasının, diğer yandan da Rusofobinin

⁶⁷ Nukhrat, *Oktyabr’ i Jenşçına ...*, s. 3.

⁶⁸ Palvanova, *Doçeri Sovetskogo ...*, s. 16.

⁶⁹ Pesin, *age*, s. 55.

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOGMATİZM, İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

günümüzdeki yayılmasının sonucudur. Orta Asya cumhuriyetlerinde 1990'larla birlikte başlayan *tarihin yeniden değerlendirilmesi* ise, 70 yıllık Sovyetler döneminin daha önce bilinen *kurtaran ve aydınlatan* rollerini *sömüren ve ezen* rolleriyle yer değiştirmeye başlamıştır.

KAYNAKÇA

1. Kitap ve Makale

- ABUBAKİROVA, Şamsiya, *Oktyabrem Ozarennaya*, İzdatel'stvo "Kazakistan", Alma-Ata 1974.
- AMİNOVA, Rahima, *Oktyabr i Reşeniye Jenskogo Voprosa v Uzbekistane*, İzdatelstvo Fan, Taşkent 1975.
- AMİNOVA, Rahima, *Velikiy Oktyabr' i Raskrepoşçeniye Jenşçin Sredney Azii i Kazakhstana (1917-1936)*. *Sbornik Dokumentov i Materialov*, İzdatelstvo Misl', Moskova 1971.
- BABAJANOVA, Rano, *Partiyei Vdohnovlyonniye*, İzdatelstvo Uzbekistan, Taşkent 1971.
- BACON, Elizabeth, *Central Asians under Russian Rule: A Study in Culture Change*, Cornell University Press, New York 1966.
- BEBEL, August, *Woman and Socialism*, çev. Meta L. Stern, Socialist Literature Company, New York 1910.
- ÇIRKOV, Petr, *Reşeniye Jenskogo Voprosa v SSSR (1917-1937 gg)*. İzdatelstvo Misl', Moskova 1978.
- DEMİNA, V, *Jenşçini i Deti v SSSR: Statistiçeskiy Sbornik*, Goztatizdat, Moskova 1963.
- KASPAROVA, Varsenika, *Raskrepoşçeniye Jenşçini Vostoka*, İzdatel'stvo Trud i Kniga, Moskova 1925.
- KLİMOVİÇ, Lyutsian, *İslam i Jenşçina*, Obşestvo po Rasprostraneniyeu Politiçeskih i Nauçnih Znaniy RSFSR, Moskova 1958.
- LENİN, Vladimir, "İz Zapisnoy Knijki", K. Zetkin, *O Lenine: Sbornik Statey i Vospominaniy*, Partiynoye İzdatel'stvo, Moskova 1933.
- LENİN, Vladimir, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, C.25, (5. Baskı), İzdatelstvo Politiçeskoj Literaturı, Moskova 1969.
- LENİN, Vladimir, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, C. 37, (5. Baskı), İzdatelstvo Politiçeskoj Literaturı, Moskova 1969.
- LENİN, Vladimir, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, C. 39, (5. Baskı), İzdatelstvo Politiçeskoj Literaturı, Moskova 1970.
- LENİN, Vladimir, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, C. 40, (5. Baskı), İzdatelstvo Politiçeskoj Literaturı, Moskova 1974.
- LOGOFET, Dmitriy, *Strana Bezpravniya: Buharskoye Hanstvo i Yego Sovremennoye Sostoyaniye*. İzdatel'stvo V. Berezovskiy, St. Petersburg 1909.
- LYUBİMOVA, Serafıma, *Kak Jivut i Rabotayut Jenşçini Sredney Azii*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1925.
- LYUBİMOVA, Serafıma, *Dnevnik Zhenotdelki*, İzdaniye "Sredazkniga", Taşkent 1926.
- LYUBİMOVA, Serafıma, *SSSR. Soyuz Natsional'nostey*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1930.
- MEDİNSKİY, Evgeniy, *Narodnoye Obrazovaniye v SSSR*, İzdatelstvo Akademii Pedagogiçeskih Nauk RSFSR, Moskova 1952.
- MİKULİNA, Yelena, *Sorevnovaniye Mass*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1929.
- MİLL, John Stuart, *Podçinennost Jenşçini*, İzdaniye Knigoprodavtsa S. V. Zvonareva, St. Petersburg 1869.
- NAMİTOKOV, Aytek, *Perejıtki Rodovogo Bıta i Sovetskiy Zakon*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1929.
- NUKHRAT, Antonina, *Oktyabr' i Jenşçina Vostoka*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1927.

- NUKHRAT, Antonina, *Vos 'moye Marta na Vostoke*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Moskova 1928.
- NUKHRAT, Antonina, *Yurtı Koçevki: K Rabote Jenskih Krasnih Yurt*, Tsentrizdat, Moskova 1929.
- NUKHRAT, Antonina, *Oktyabr' i Jenşçina Vostoka*, Partizdat, Moskova 1932.
- NURBEKOVA, Gülcemile, *Jenşçini Kazakhstana – Frontu*, Kazakistan Yayınevi, Alma-Ata 1968.
- PALVANOVA, Bibi, *Doçeri Sovetskogo Vostoka*, Gosudarstvennoye İzdatel'stvo Politiceskoy Literaturı, Moskova 1961.
- PALVANOVA, Bibi, *Emansipatsiya Musul'manki*, İzdatel'stvo Nauka, 1982.
- PESİN, Yakov, *Razvitiye Semeyno-Pravovih Garantiy Prav Jenşin v Uzbekistane*, İzdatelstvo Fan, Taşkent 1971.
- PURETSKİY, Boris, *Kazaçka*, İzdatelstvo Ohrana Materinstva i Mladençestva, Moskova 1928.
- RAJABOV, Soli, *V. İ. Lenin o Sredney Azii*, Poligrafkombinat, Stalinabad 1960.
- RZAYEV, Jalal, *O Fal'sifikatorah İstorii Sovetskoy Sredney Azii*, Kirgizskoye Gosudarstvennoye İzdatel'stvo, Frunze 1962.
- ŞAHSUVAROVA, Lena, *Kritika Burjuaznih Falsifikatsiy Polojeniya Jenşin v Sredney Azii*, İzdatelstvo Fan, Taşkent 1986.
- TATIBEKOVA, Janneta, *Uçastiye Jenşin Kirgizii v Stroitelstve Sotsializma (1938-1958), Sbornik Dokumentov i Materialov*, İzdatelstvo Kirgizistan, Frunze 1976.
- “The Thorny Road to Emancipation: Women in Soviet Central Asia”, *The Davis Center for Russian and Eurasian Studies at Harvard University*, <https://daviscenter.fas.harvard.edu/insights/thorny-road-emancipation-women-soviet-central-asia>, Erişim Tarihi: 29.07. 2023.
- UBİRİA, Grigol, *Soviet Nation-Building in Central Asia: The Making of the Kazakh and Uzbek Nations*. Routledge, New York 2016.
- VAGABOV, Mihail, *İslam i Jenşçina*, İzdatelstvo Mısl, Moskova 1968.
- WELLS, Herbert, *Russia in the Shadows*, George H. Doran Company, New York 1921.
- YAKUBOVA, Hadiyahon, *Jenşçina Sovetskogo Uzbekistana*, Obyedinyonnoye İzdatelstvo Pravda Vostoka i Kızıl Uzbekistan, Taşkent 1947.

2. Süreli Yayın

“İzba-Çital'nya i Vrač”, *Pravda*, 4 Kasım 1924.

“Jenşçina Vostoka”, *Pravda*, 8 Mart 1924.

“Kusoçek Vostoka”, *Pravda*, 24 Temmuz 1923.

“Mejdunarodniy Kommunističeskiy Den' Rabotnitsı v 1924 g.”, *Pravda*, 19 Şubat 1924.

Zelenski, İsaak, “Bol'se Reşitel'nosti i Neprimirimosti v Dele Raskrepoşçeniya Jenşin: Doklad tov. Zelenskogo ob Oçerednih Zadaçah Partii na VI Krayevom Soveşçanii Rabotnikov po Rabote Sredi Jenşin v Sredney Azii”, *Pravda Vostoka*, Kasım 1928.

SOVYET TARİHYAZICILIĞINDA TÜRKİSTAN KADINI: MARKSİST DOĞMATİZM,
İLERLEMECİLİK VE İSTATİSTİKSEL ANLATI

GTTAD

Makale Bilgileri:	
Etik Kurul Kararı:	<i>Etik Kurul Kararından muaftır.</i>
Katılımcı Rızası:	<i>Katılımcı yoktur.</i>
Mali Destek:	<i>Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.</i>
Çıkar Çatışması:	<i>Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.</i>
Telif Hakları:	<i>Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.</i>
Article Information:	
Ethics Committee Approval:	<i>It is exempt from the Ethics Committee Approval</i>
Informed Consent:	<i>No participants.</i>
Financial Support:	<i>The study received no financial support from any institution or project.</i>
Conflict of Interest:	<i>No conflict of interest.</i>
Copyrights:	<i>The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.</i>

